

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Маріупольський державний університет

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІВ
ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ:
проблеми, пошуки, здобутки

Монографія

Маріуполь
2020

Рецензенти:

Андрущенко Т. К. – доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри професійного розвитку педагогів КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради».

Ляпунова В. А. – завідувач кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та дошкільної освіти Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, доктор педагогічних наук, професор.

Сущенко А. В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри освіти та управління навчальним закладом Інституту управління класичного приватного університету (м. Запоріжжя).

Авторський колектив:

Брежнєва О. Г. (2.1.), Андрєєва М. Ф. (1.7.), Березіна О. О. (2.2.), Бухало О. Л. (2.3.), Демидова Ю. О. (2.4.), Косенко Ю. М. (1.3.), Косенко Ю. М., Охрименко А. О. (1.4.), Макаренко С. І. (1.5.), Макаренко Л. В. (1.6.), Фунтікова О. О. (1.2.), Щербакова К. Й. (1.1.)

*Рекомендовано до друку вченою радою
Маріупольського державного університету
(протокол № 9 від 27 травня 2020 року)*

Професійна підготовка педагогів дошкільної освіти в умовах європейського вибору: проблеми, пошуки, здобутки. Монографія / [Брежнєва О. Г., Березіна О. О., Бухало О. Л. та ін.; за наук. ред. О. Г. Брежнєвої]. – Мелітополь: Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2020. – 322 с.

ISBN 978-966-197-739-5

Колективна монографія висвітлює теоретико-методичні засади професійної підготовки педагогів дошкільної освіти в умовах європейського вибору і презентує оригінальні дослідження з питань оновлення дошкільної освіти, новітні технології розвитку дітей дошкільного віку.

Наукове видання є творчим науковим доробком викладачів кафедри дошкільної освіти Маріупольського державного університету. Матеріали монографії послужаться науковцям, викладачам і студентам спеціальності «Дошкільна освіта», а також практичним працівникам – педагогам закладів дошкільної освіти.

УДК 373.13.3

ISBN 978-966-197-739-5

© Авторський колектив, 2020
© Маріупольський державний
університет, 2020

1.3. Проектування індивідуальної траєкторії професійного розвитку майбутнього педагога дошкільної освіти

*Учитель живе до тих пір, поки він вчиться,
як тільки він перестав вчитися, в ньому помирає вчитель.*

К. Ушинський

Актуальність дослідження. На сучасному етапі соціально-інтеграційних змін в Україні, у контексті створення єдиного європейського ринку праці актуальності набуває створення умов для розвитку й самореалізації конкурентоспроможної у XXI столітті успішної особистості, здатної навчатися впродовж життя; а відтак – зміна парадигми освіти.

Агентом змін, ключем до успіху освітньої реформи є педагог нової формації, який перебуває в авангарді перетворень. Нагальність потреби в індивідуалізації освітнього процесу спонукає педагога постійно розвивати й удосконалювати власну готовність до здійснення нових напрямів у діяльності. Зокрема, із транслятора знань педагог перетворюється на партнера, організатора дитиноцентрованого процесу освіти з максимальним наближенням до можливостей, здібностей, потреб і настанов конкретної дитини; при цьому успішно виконуючи функції наставника, коуча, фасилітатора, організатора проєктного навчання, ментора стартапів, ігропедагога та модератора, тьютора індивідуальної освітньої траєкторії особистості.

Відтак високу якість освіти в державі визначає якість педагогічних кадрів, передусім, – їхня теоретична підготовка, педагогічна та методична майстерність, рівень професіоналізму й безперервне професійне зростання шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти, здатність до постійного інтелектуального, культурного й духовного розвитку впродовж життя.

У відповідь на різноманітність і зростаючі очікування «Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG)» вимагають фундаментальних змін у вищій освіті: зокрема, більш студентоцентрованого підходу до навчання і викладання, включаючи нові форми надання освітніх послуг та гнучкі навчальні траєкторії; визнання компетентностей, набутих поза формальними освітніми програмами у неформальному та інформальному навчанні [18, с. 5]. Документом підкреслено, що саме студентоцентроване навчання і викладання на основі врахування потреб та очікувань студентів відіграє важливу роль у стимулюванні їхньої мотивації, самоаналізу та в залученні до освітнього процесу, водночас забезпечуючи відповідний супровід і підтримку з боку викладача [18, с. 11–13]. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» (р.І, ст.1, пп.22) студентоцентроване навчання передбачає заохочення здобувачів вищої освіти до ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу; створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів вищої освіти, зокрема надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії [5].

Отже індивідуалізацію професійного розвитку студентів із урахуванням їхніх потреб, особливостей, професійних можливостей та здібностей, а також вимог суспільства й держави забезпечить проектування та реалізація індивідуальної траєкторії неперервного професійного розвитку, починаючи з навчання в закладі вищої освіти.

Теоретичний аналіз питання свідчить про ґрунтовність теоретико-методологічного дослідження науковцями понять «розвиток», «професійний розвиток педагога» (А. Асмолов, Л. Базиль, Є. Барбіна, Н. Гузій, О. Дубасенюк, Г. Єльнікова, Л. Пуховська, В. Слободчиков, Т. Сорочан, Ю. Трофімов, І. Хоржевська, В. Шарко, Дж. Шіренс та ін.), про схарактеризованість нових соціальних цінностей – саморозвитку, самоосвіти, самовиховання, самопроекування, самовдосконалення особистості (В. Андрущенко, І. Бех, І. Зязюн, А. Кібанов, Н. Лукашевич, М. Магура, Г. Нікіфоров, Н. Ничкало,

Г. Пономарьова, Г. Цветкова, Х. Шапаренко та ін.), про наукові розвідки з питань індивідуальної освітньої траєкторії учня, студента, педагога (В. Багрій, О. Боровік, Т. Ковальова, Г. Полякова, В. Сидоренко, Н. Шапошникова та ін.). Доведено, що максимально результативним професійний розвиток суб'єкта освіти може бути тільки за умов урахування його індивідуальних потреб та вільного, самостійного проектування власної індивідуальної траєкторії.

Проте визначення понять «індивідуальна траєкторія професійного розвитку студента», «індивідуальна програма професійного розвитку студента» поки що лишаються дискусійними – зокрема, щодо майбутніх педагогів дошкільної освіти. Також потребують подальшої розробки технології проектування й супроводу реалізації індивідуальної траєкторії професійного розвитку майбутнього педагога дошкільної освіти.

Метою дослідження є теоретичний аналіз і розкриття змісту, структури, поетапної технології проектування й супроводу реалізації індивідуальної траєкторії та програми професійного розвитку майбутнього педагога дошкільної освіти.

Теоретична частина роботи. У Законі України «Про освіту» (р.І, ст.1, пп.9) визначено, що **індивідуальна освітня траєкторія** – це персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання [6]. Закон України «Про вищу освіту» трактує *освітню програму* (р.І, ст.1, пп.17) як єдиний комплекс освітніх компонентів (навчальних дисциплін, індивідуальних завдань, практик, контрольних заходів тощо), спрямованих на досягнення передбачених такою програмою результатів навчання, що дає право на отримання визначеної освітньої або освітньої та професійної (професійних) кваліфікації (кваліфікацій) [5]. Документом, що визначає послідовність, форму й темп засвоєння здобувачем освіти компонентів освітньої програми з метою

реалізації його індивідуальної освітньої траєкторії, є *індивідуальний навчальний план* (р.І, ст.1, пп.11 [6]).

Науковці О. Боровік [2], І. Каньковський [7], Т. Ковальова [13, с. 229] вважають, що індивідуальна освітня траєкторія відображає конкретні результати не лише освіти, а і професійного розвитку особистості. Поняття *«професійний розвиток»* трактується дослідниками як розвиток людини в її професійній ролі (Л. Пуховська [15]); як неперервний процес, система різних видів діяльності з метою підготовки педагогів до професійної діяльності, що включає початкову підготовку, програми введення у професію, післядипломну підготовку, неперервний професійний розвиток в умовах діяльності в освітньому закладі (Дж. Шіренс [25]); як продукт і результат діяльності самої людини, пов'язаний із розвитком особистості, засвоєнням нового досвіду, знань, умінь, із трансформацією мотивації та інтересів конкретної людини (І. Хоржевська [18]). Починається професійний розвиток ще на етапі підготовки до фахової діяльності – під час навчання майбутнього педагога у закладі вищої освіти.

У трактуванні поняття «індивідуальна освітня траєкторія професійного розвитку майбутнього педагога» погоджуємося з О. Боровік, І. Каньковським, Н. Шапошниковою та іншими науковцями, які проводять аналогію між професійним розвитком, його траєкторією і процесом руху. Адже поняття «траєкторія» означає «лінію руху якого-небудь тіла або точки» [10, с. 560], а маршрут – «шлях прямування» [9, с. 149]. Тобто лінія руху (траєкторія) набуває конкретизації на шляху (в освітній програмі, маршруті). Таке трактування дозволяє визначити чинники сприяння або гальмування цього процесу; розкласти цілісний, багатовекторний процес професійного розвитку на окремі напрями; зробити його більш уявним і доступним у реалізації [2]. З огляду на зазначене будемо розуміти *індивідуальну траєкторію професійного розвитку майбутнього педагога дошкільної освіти* як індивідуальний шлях у професійному розвитку, що студент проектує й реалізує самостійно за педагогічної підтримки наставника; спрямований на реалізацію індивідуальних

цілей, життєвих стратегій, формування основ індивідуально-творчого та професійного розвитку особистості [21].

Підкреслюючи просторово-часову характеристику індивідуальної траєкторії, Т. Ковальова визначає її як траєкторію індивідуального руху, «сліду» (відбитку, відображення – авт.) лінії руху, що формується фіксаціями змісту його спроб і досвіду, освітніх досягнень та характеристик індивідуального освітнього простору, який дає можливість педагогічного прогнозування й реалізації проєкту (індивідуальної програми – авт.) [14, с. 229].

Тож для проєктування, спрямування індивідуальної траєкторії потрібна індивідуальна програма (або проєкт, план, маршрут, дорожня карта) дій, руху. Науковці С. Воробйова, Е. Гончарова, Т. Ковальова, Н. Лабунська, В. Олійник, Р. Чумичова, Н. Шапошникова наголошують, що така програма має бути диференційованою, цілеспрямовано спроектованою й реалізованою винятково конкретним суб'єктом освіти на засадах самовизначення й самореалізації. Окремі складові індивідуальної програми можуть уточнюватися та коректуватися у процесі її реалізації. Ми погоджуємося з визначенням Т. Ковальнової та будемо трактувати *індивідуальну програму професійного розвитку майбутнього педагога дошкільної освіти* як програму освітньої й іншої діяльності студента, що спрямована на його особистісний, професійний розвиток, самостійно розроблена й реалізована на основі власних освітніх, професійних інтересів, потреб і запитів [14, с. 228].

Зазначимо, що деякі науковці (О. Боровік, І. Каньковський, В. Сидоренко та ін.) ототожнюють індивідуальну програму з індивідуальним маршрутом; інші ж (С. Воробйова, Е. Гончарова, Н. Лабунська, Р. Чумичова, Н. Шапошникова) наголошують на необхідності її деталізації в *індивідуальному маршруті* (або плані, дорожній карті), який визначають як самостійно спланований шлях реалізації індивідуальної програми з чіткими часовими й освітніми критеріями, етапністю навчання [21].

Отже, теоретичний аналіз свідчить про логічний зв'язок між розглянутими поняттями: спочатку розробляється індивідуальна програма (або

проект) за певним актуальним, пріоритетним аспектом (напрямом, темою) професійного розвитку майбутнього педагога дошкільної освіти. Програма може деталізуватися в індивідуальному маршруті (плані, дорожній карті) професійного розвитку. Надалі програма реалізується.

У зв'язку з орієнтованістю індивідуальної програми професійного розвитку на задоволення певних актуальних потреб, мотивів, цілей студента, процес її розробки й реалізації є циклічним: тільки-но задовольняються попередні, виникають нові цілі, потреби, мотиви, і цикл починає новий оберт. За таких умов сукупність індивідуальних маршрутів професійного розвитку за певними програмами становить індивідуальну траєкторію професійного розвитку особистості. Тому індивідуальна траєкторія професійного розвитку майбутнього педагога дошкільної освіти відображає конкретні результати реалізації індивідуальних програм за різними аспектами, а в цілому – результати реалізації професійно-особистісного потенціалу студента через здійснення відповідних видів діяльності на даному етапі професіоналізації [16]. Цей процес забезпечує неперервність професійного розвитку особистості.

Експериментальна частина роботи з рекомендаціями. У сучасних умовах неперервної освіти, коли професійний розвиток фахівців обумовлюється рівнем усвідомлення кожним із них відповідальності за власне фахове зростання, самостійно планувати персональний професійний розвиток із урахуванням як власних фахових потреб, можливостей, індивідуальних особливостей, так і запитів суспільства; проектувати індивідуальну траєкторію професійного розвитку, зорієнтовану на досягнення стану «акме», вершини професіоналізму, має навчитися кожен студент.

На основі аналізу практики погоджуємося з висновками В. Шарко [22] про те, що *готовність до проектування та реалізації індивідуальної траєкторії професійного розвитку можлива за умов:*

- наявності стійких і сильних мотивів до освіти й самоосвіти (мотиваційно-орієнтаційний вектор), критеріїв оцінки самоосвітньої діяльності;

- достатнього рівня готовності до впровадження самоосвітніх технологій (змістовно-операційний вектор): до постановки власних цілей професійного розвитку, визначення його змісту, оптимальних форм і темпу, що найбільше відповідають індивідуальним потребам та особливостям;

- спрямованості самоосвіти на формування інноваційної культури, особистісний розвиток;

- рефлексивного усвідомлення отриманих результатів (здатності до рефлексії) на основі самоконтролю, об'єктивного оцінювання рівня розвитку індивідуальних особистісних якостей, що забезпечують готовність до індивідуалізації навчання й розвитку як особистого, так і дітей, та коригування своєї діяльності (оцінювально-рефлексивний вектор).

Проектування індивідуальної траєкторії професійного розвитку має здійснюватися з урахуванням особистісних та індивідуальних особливостей студента на основі прогнозування, проектування, конструювання й оцінки ефективності реалізації. Науковці та практики пропонують різні форми побудови індивідуальних програм (або проєктів, маршрутів, планів, дорожніх карт) професійного розвитку, але в основу всіх покладено цільовий, змістовий, технологічний, організаційно-педагогічний і результативний компоненти.

Поетапну технологію проектування й реалізації індивідуальної траєкторії професійного розвитку майбутнього вихователя дошкільної освіти за індивідуальною програмою (проєктом, маршрутом, планом, дорожньою картою) моделюємо на основі запропонованих К. Гуровою та К. Метешкіним [8, с. 30–33], Х. Шапаренко [20, с. 28].

1-й етап – самопізнання та самооцінка шляхом діагностики рівня сформованості необхідних фахових компетенцій студента, що спрямовані на усвідомлення власного «Я» та формування емоційно-ціннісного ставлення до себе.

2-й етап – визначення пріоритетних аспектів і мети професійного розвитку за визначеним аспектом.

За результатами діагностики студент обирає пріоритетний аспект (або напрям, тему) професійного розвитку, яким йому необхідно оволодіти, та проектує своє власне індивідуальне бачення (образ, ідеал) цього аспекту, яке надалі може добудовуватися. Відповідно до цього визначаються (спільно з наставником) цілі та завдання реалізації обраного аспекту в індивідуальній траєкторії професійного розвитку.

Г. Полякова визначає такі напрями (аспекти) індивідуальної траєкторії [13, с. 7–10]:

1) розвиток професійної компетентності, що забезпечить успішність професійної діяльності: когнітивний компонент (здатність до пізнання й застосування знань), функціональний (здатність до реалізації й поповнення способів дій, виконання функціональних обов'язків), поведінковий (здатність виявляти адекватні до ситуації поведінкові компоненти) та особистісний компонент (здатність до прояву особистісних і професійно значущих якостей);

2) опанування практикою самоменеджменту, що дозволить управляти найважливішим ресурсом – власним часом і власною діяльністю, користуючись технологіями раціонального планування, самоорганізації, самоконтролю, прийняття рішень для забезпечення власного успіху;

3) покращення всіх видів пам'яті (короткочасної, довготривалої, семантичної, образної тощо) фахівців як однієї з умов успішної професійної діяльності;

4) розвиток власної сфери спілкування та взаємодії з іншими людьми, що дозволить ефективно спілкуватися, будувати та розвивати міжособистісні (формальні та неформальні) стосунки, працювати в команді, впливати на інших і, за потреби, захищатися від психологічного тиску інших, бути членом колективу свого закладу, докладати зусилля для формування сприятливого соціально-психологічного клімату;

5) розвиток свого інтелектуального та загальнокультурного потенціалу, що забезпечить поповнення власного ресурсу (оскільки специфіка педагогічної

діяльності – віддавати знання, уміння, емоції), йти «у ногу з часом», задовольняти духовні потреби.

3-й етап – визначення терміну реалізації обраного аспекту професійного розвитку як структурного компонента індивідуальної траєкторії відповідно до цілей і завдань, потреб та інтересів студента.

4-й етап – проектування (програмування) індивідуального професійного розвитку – розробка індивідуальної програми професійного розвитку.

Майбутній педагог (за підтримки наставника) стає організатором власного професійного розвитку: на основі обраного аспекту й мети розвитку проектує очікувані підсумкові результати й форми їх представлення, розробляє індивідуальну програму (або проєкт) та за потреби – індивідуальний маршрут (план, дорожню карту) їх реалізації на певний період, добирає інструментарій і способи діяльності, передбачає процес моніторингу й оцінки результативності.

5-й етап – реалізація індивідуальної траєкторії професійного розвитку відповідно до розробленої програми (проєкту, маршруту, плану, дорожньої карти).

На цьому етапі здійснюється практична реалізація та корекція (за потреби) розробленої індивідуальної програми студента за основними елементами: мета, план, діяльність, рефлексія, зіставлення отриманих результатів із метою та самооцінка. Здійснюється запровадження технологій, інструментів і засобів навчання, взаємодія з іншими суб'єктами професійного розвитку.

6-й етап – інтеграція з іншими спеціалістами.

За результатами аналізу ефективності реалізації індивідуальної програми можливе долучення до процесу професійного розвитку студента необхідних спеціалістів.

7-й етап – узагальнення індивідуальних продуктів, результатів професійного розвитку майбутнього педагога з метою їх діагностики та подальшої корекції.

Узагальнення доробок за результатами реалізації індивідуальної програми, траєкторії професійного розвитку може здійснюватися у формі портфоліо, презентації, проектних і кваліфікаційних робіт, іспитів тощо.

8-й етап – рефлексивно-оцінювальний.

Відбувається самоконтроль рівня сформованості професійно значущих якостей студента (зокрема, проєктувальних умінь), аналізуються індивідуальні продукти діяльності. Майбутній педагог оцінює власну діяльність та її результат, за потреби коректує можливі відхилення та планує подальшу роботу.

Проте практика свідчить, що проєктування й реалізація індивідуальної траєкторії професійного розвитку за індивідуальними програмами викликає у студентів певні труднощі. Тож необхідним є комплекс заходів, зокрема – адресна підтримка та допомога наставника (тьютора, коуча), який супроводжуватиме цю діяльність, починаючи з перших етапів навчання в закладі вищої освіти.

Т. Ковальова підкреслює нерозривний зв'язок понять «індивідуальна програма студента» та її «супровід (тьюторський) педагогом-наставником» – особливо в контексті індивідуалізації освітнього процесу. Такий *супровід* авторка визначає як взаємодію, рух наставника разом, поруч із студентом на етапі розробки й реалізації власної індивідуальної програми професійного розвитку; здійснення вчасної навігації можливих шляхів та за потреби – надання підтримки й допомоги [16, с. 33].

Саме супровід, передбачаючи навчання, методичну та психологічну підтримку й допомогу, забезпечує не розв'язання проблеми за студента, не нав'язування йому шляху подальшого професійного розвитку, а організацію умов та стимулювання, спрямування його самодіяльності на розробку й реалізацію індивідуальної програми професійного розвитку, вирішення власних цілей і завдань відповідно до програми.

Супровід проєктування й реалізації індивідуальної траєкторії професійного розвитку майбутнього педагога дошкільної освіти здійснюється в параметрах цільового, технологічного та результативного компонентів процесу

розвитку людини як суб'єкта діяльності [16]. Найголовнішим тут має бути особистісний підхід, що ставить підвищені вимоги до інтелекту, поведінки, професійних якостей, самовизначення, саморозвитку й самореалізації особистості студента. Адже навчати проєктуванню індивідуальної траєкторії професійного розвитку можна й необхідно, але формувати власний стиль може лише сам майбутній педагог, постійно збагачуючи себе як особистість, розширюючи світогляд, виховуючи власні почуття.

Актуальними в контексті супроводу проєктування й реалізації індивідуальної траєкторії професійного розвитку студента за індивідуальними програмами є такі функції: аналітична, прогностична; тьюторинг, коучингова, розвивальна, навчальна, методична, інформаційна, консультативна, консалтингова, супервізії; узагальнювальна, експертна, коригувально-рефлексійна [17].

У контексті *цільового компонента супроводу* професійного розвитку майбутніх педагогів дошкільної освіти важливим є мотивування. До професійного розвитку можуть спонукати особистісні якості, громадська думка, конкуренція, бажання поглиблення знань із питань, які викликають зацікавленість; освоєння нових нестандартних форм, оригінальних методик освіти.

На основі аналітичної функції супроводу акцент робиться на рефлексії, усвідомленні студентами своїх освітніх і професійних потреб. Зокрема, Л. Базиль наголошує на важливості: по-перше, аналізу досягнень і недоліків власної діяльності та формування адекватного уявлення про фахову індивідуальність; по-друге, розроблення еталонного образу сучасного вихователя дошкільної освіти – «агента змін» та його професійної діяльності на сучасному етапі освітньої реформи; по-третє, спонукання студентів до зіставлення себе з еталонним образом чи зразковими моделями [1]. Задля цього авторка рекомендує використовувати прийом рефлексії й інтегрування уявлень у межах чотирьох площин [1]:

- самооцінка себе, своєї діяльності та її результатів «тут і зараз»;

- ретроспективний аналіз себе та своєї діяльності («із позицій минулого»);
- розроблення власного образу-ідеалу («проекція майбутнього»);
- формування уявлення про себе «крізь призму оточення» (на підставі усвідомлення оцінок навколишніх людей – батьків, педагогів, студентів).

Зазначене не лише слугуватиме ефективним мотиватором фахового зростання майбутніх педагогів, а й сприятиме визначенню сильних і слабких сторін їхньої діяльності – основних найбільш актуальних аспектів (або напрямів, тем), якими необхідно оволодіти, – для розробки індивідуальних програм професійного розвитку.

Із цією ж метою має бути здійснено діагностику й самодіагностику, параметрами якої можуть слугувати психолого-педагогічна та професійна підготовка студента, педагогічні вміння та здібності, результативність діяльності тощо.

Надалі на основі прогностичної функції супроводу акцент робиться на самостійному визначенні майбутніми фахівцями змісту та можливих шляхів розв'язання проблемних аспектів, конструювання плану дій і термінів їх реалізації. Зокрема, кожен студент має навчитися:

- бачити кращі сторони та труднощі власного професійного розвитку;
- визначати найближчі й подальші його перспективи;
- проектувати систему самоорганізації та саморозвитку;
- самостійно планувати професійний розвиток із урахуванням власних педагогічних здібностей, якостей і потенційних можливостей, ціннісних установок, запитів та потреб;
- вести самостійно-творчий пошук професійно значущої інформації;
- самостійно оцінювати якість власної освітньої діяльності та результати професійного розвитку.

Із метою здійснення зазначеного доцільно використовувати метод ментальних карт (або карт знань, карт роздумів, концепт-карт, майдмеппінг [3]) – зручний та ефективний спосіб зображення процесу

професійного розвитку за допомогою схем, техніки візуалізації, альтернативного запису мислення.

Також проектуванню індивідуальної траєкторії та програми професійного розвитку майбутнього педагога допомагає акмеограма, складниками якої є метод біографії, акмеологічне досьє, портфоліо. Акмеограма містить аналіз видів педагогічної діяльності, її мети, мотивів, засобів, структуру, функції, алгоритми дій і операцій, опис акмеологічних інваріантів у суб'єктивних характеристиках професійної діяльності, в її якостях, що забезпечує поступальний розвиток, професійне самовдосконалення студента, його просування до високих рівнів професіоналізму (за А. Деркачем, С. Пальчевським). Акмеограма завжди індивідуальна, складається для конкретного фахівця і спрямована на його індивідуальний професійний розвиток [12, с. 25].

Тож супровід майбутнього педагога на етапі цілепокладання та проектування індивідуальної траєкторії професійного розвитку за індивідуальною програмою полягає не в нав'язуванні наставником свого бачення, а в допомозі визначитися з найбільш актуальним аспектом професійного розвитку (поставити нові цілі або змінити чи відкоригувати старі) з огляду на труднощі та потреби самого студента. Спроектовані таким чином індивідуальна траєкторія та програма професійного розвитку будуть зорієнтовані на досягнення конкретною особистістю вершин професіоналізму, основними чинниками якого виступають творчість, самонавчання, самовдосконалення, самопланування і самоконтроль.

Реалізація індивідуальної траєкторії професійного розвитку майбутнього педагога дошкільної освіти за індивідуальною програмою може здійснюватися як в організованій формі освіти, так і шляхом моделювання змісту й засобів самоосвіти та саморозвитку. Відповідно **технологічний компонент супроводу** базується на коучинговій, розвивальній, навчальній, методичній, інформаційній, консультативній, консалтинговій функціях та супервізії.

Важливою для професійного розвитку кожного студента за індивідуальною траєкторією є організація в закладі вищої освіти такого освітнього середовища, у якому, залишаючись суб'єктом власного розвитку, студент є й об'єктом педагогічної взаємодії з різними категоріями педагогів [20, с. 17]. Таке середовище передбачає здійснення творчого підходу в організації освітнього процесу та стимулювання активності, самостійності, внутрішньої свободи студента, його постійної рефлексії у процесі професійного розвитку.

Забезпечити зазначене та інтегрувати питання проєктування й реалізації індивідуальної траєкторії професійного розвитку майбутніх педагогів дошкільної освіти в закладах вищої освіти дозволяють навчальні дисципліни «Вступ до спеціальності», «Дошкільна педагогіка», «Основи наукових досліджень», «Основи педагогічної майстерності» та варіативні навчальні дисципліни – «Теорії і технології в галузі дошкільної освіти», «Технологія проєктної діяльності у закладі дошкільної освіти», «Педагогічна творчість» та інші. Найбільш ефективними для їх викладання є неімітаційні форми: проблемні й оглядові лекції, лекції-конференції, колоквіуми, олімпіади, тематичні дискусії, програмне навчання, індивідуальні та групові консультації.

Дієвими, практико-орієнтованими є і варіативні навчальні спецкурси, педагогічні студії, семінари-практикуми для студентів із питань проєктування й реалізації індивідуальної траєкторії професійного розвитку. Ефективні імітаційні форми їх організації [20, с. 18]: тренінги особистісного розвитку, індивідуальні тренажери, ігрове проєктування, ділові й організаційні ігри, ситуаційні рішення, воркшопи, науково-дослідна робота, публічний захист та.

У позааудиторній виховній діяльності закріпленню здобутих знань із зазначених питань та впровадженню їх у повсякденне життя сприяє організація студентських об'єднань, тематичних акцій, конкурсів студентських ініціатив, науково-практичних конференцій, презентаційних заходів тощо.

Окрім організованих форм, індивідуалізувати процес професійного розвитку майбутніх педагогів з урахуванням їхніх потреб у творчій,

професійній, особистісній самореалізації покликані також неформальна та інформальна освіта. Причому практика свідчить, що реалізація індивідуальної траєкторії в організованих формах освіти є більш обмеженою, ніж у зазначених. Закон України «Про освіту» (р.І, ст.8, пп.1) визначає, що держава визнає ці види освіти, створює умови для розвитку суб'єктів освітньої діяльності, що надають відповідні освітні послуги, а також заохочує до здобуття освіти всіх видів [6]. Н. Павлик характеризує неформальну освіту як процес додаткового цілеспрямованого діалогічного навчання, виховання й розвитку молоді, організованого поза межами змісту, форм і методів освітніх установ та державних інституцій [11, с. 16].

Останніми роками на шляху до євроінтеграції в Україні поступово з'являється неформальна освіта фахівців дошкільної галузі: проекти, семінари й вебінари, воркшопи, не-конференції, коуч-студії, тренінги та короткотермінові дистанційні курси тощо. Основними перевагами такої освіти є відсутність вікових, професійних чи інтелектуальних обмежень щодо учасників; самостійний вибір місця, часу, тривалості навчання; підвищення мотивації до навчання і самовдосконалення. Та головне – можливість гнучко і швидко реагувати на потреби ринку праці й послуг, долучення до викладання провідних науковців та найдосвідченіших практиків, найактивніше використання інноваційних підходів, апробація новаторських методик і технологій навчання [4].

Не менш важливим чинником професійного розвитку є інформальна освіта (самоосвіта) й саморозвиток, що передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям (р.І, ст.8, пп.4 [6]. Л. Кірішко, О. Половенко визначають такі види самоосвітньої діяльності [12, с. 8]:

- систематичне ознайомлення з новинками методичної, педагогічної, предметної літератури та звернення до науково-методичних джерел (на паперових, електронних носіях);

- систематичний перегляд освітніх телепередач;
- огляд в Інтернеті інформації з методики викладання предметів, педагогіки, психології, освітніх технологій;
- відвідування семінарів, тренінгів, дискусій, круглих столів з обміну досвідом, конференцій, показів практичної роботи педагогів-майстрів;
- вивчення інформаційних технологій;
- прослуховування лекцій, виступів;
- навчання на додаткових дистанційних курсах, тренінгах;
- участь у професійних групах в соціальних мережах;
- використання порад фахівців для підвищення рівня власних знань чи майстерності;
- відвідування виставок і тематичних екскурсій;
- творчі поїздки до джерел досвіду;
- дослідницька діяльність тощо.

Чільне місце тут посідає неперервний супровід: визначення актуальних для студента тем та пошук найбільш доцільних форм і видів самоосвіти; конструювання плану дій та надання необхідних для цього консультацій; наукове й методичне кураторство процесу навчання, підготовки творчих робіт, публікацій тощо.

Знання й уміння, набуті у процесі зазначених форм освіти та професійного розвитку, реалізуються під час педагогічної практики. Зокрема, студенти вправляються в саморегуляції та самоконтролі, в аналізі й самооцінці власних дій, у рефлексії досвіду. Усе це сприяє визначенню дієвості й ефективності розробленої індивідуальної програми професійного розвитку та її корекції. Результати демонструються під час підсумкових конференцій за результатами практики, на виставках-фоторепортажах та виставках-фотоконкурсах, виставках-презентаціях матеріалів практики.

Технологічний компонент супроводу реалізації зазначених напрямів професійного розвитку передбачає консультативну, консалтингову допомогу майбутнім педагогам із питань вибору їх змісту, форм і методів з урахуванням

взаємозв'язку та актуальних можливостей формальної, неформальної, інформальної освіти та індивідуальних освітніх потреб студентів.

Не менш актуальною функцією супроводу реалізації індивідуальної траєкторії за програмою професійного розвитку є супервізія. На нинішньому етапі освітньої реформи супервізія стала синонімом методичного наставництва, її називають «терапією терапій». Т. Сорочан визначає супервізію як професійно орієнтовану допомогу з урахуванням вимог робочої ситуації; співпрацю, у процесі якої той, хто навчається, отримує можливість рефлексії власних утруднень, розширення теоретичних уявлень, визначення способів подальшої діяльності [17, с. 56]. Діяльність супервізора спрямовується на допомогу в поєднанні теоретичних знань із практичними вміннями, педагогічної діяльності з навчанням; спонукання майбутнього педагога до аналізу власної діяльності, професійного розвитку, більш глибокого оволодіння фаховою майстерністю на рівні сучасних вимог. Результатом супервізії є новий досвід, розвиток компетентностей, що забезпечують вирішення фахових завдань та розуміння можливостей професійного розвитку.

Не менш важливим *компонентом супроводу* проектування й реалізації професійного розвитку майбутнього педагога дошкільної освіти є *результативний*, допомога в рефлексії професійного розвитку, оцінюванні ефективності реалізації індивідуальної програми, усвідомленні отриманих результатів на основі об'єктивного самооцінювання; та в коригуванні власної діяльності.

Проте практика свідчить, що самооцінювання й саморефлексія є найбільш складними для студентів. Тож у контексті супроводу на цьому етапі їхнього професійного розвитку потрібні узагальнювальна, експертна, коригувально-рефлексійна функції наставника. Зокрема, спосіб оцінки й самооцінки успіхів краще обирати спільно з педагогом – це може бути бесіда, обговорення, заповнення діагностичних анкет, опитувальників тощо.

Результати дослідження В. Багрій [24] свідчать про ефективність поєднання самооцінки, взаємооцінки та проектування майбутньої оцінки самим

студентом. Починати рекомендовано із взаємоперевірки, надалі поступово підводячи студентів до оцінювання своєї роботи відповідно до запропонованого наставником зразка і критеріїв оцінок. Дослідниця зазначає, що лише таке вмотивоване оцінювання сприятиме розвитку самостійності, відповідальності майбутнього професіонала, формуванню вміння визначити напрямок його подальшого розвитку.

Систематизацію й узагальнення професійного доробку майбутнього педагога забезпечує портфоліо (паперове або електронне) індивідуальної траєкторії професійного розвитку – як засіб педагогічної діагностики, метод проміжної та підсумкової оцінки ефективності освітньої діяльності та професійного зростання студента, що дозволяє продемонструвати всі досягнення, зміщуючи акцент із оцінки на самооцінку [12, с. 25]. Науковці Т. Ковальова, Х. Шапаренко, Т. Швець та інші підкреслюють, що саме від фіксації індивідуального досвіду з перемогами та труднощами залежить успіх спільної діяльності студента й наставника щодо проєктування й реалізації індивідуальної програми професійного розвитку [14, с. 33; 20, с. 29].

Результати соціальної, освітньої, комунікативної, творчої діяльності майбутнього педагога можуть бути представлені в портфоліо у різноманітних формах: рефератів; публікацій, презентацій, виступів на семінарах, конференціях; авторських розробок занять, ігор, сценаріїв, проєктів, технологічних карт, наочно-дидактичних посібників, електронних дидактичних матеріалів, електронної медіатеки; гіперпосилань на авторський блог, сайт або професійну групу в соціальних мережах; дизайнерських рішень оформлення групової кімнати, а також інформації про освітні та професійні здобутки (нагороди, сертифікати й інші документи, що засвідчують фахові досягнення, участь у фахових конкурсах) тощо [23, с. 143].

Формами презентації авторських напрацювань студентів є фестивалі, ярмарки, виставки (у тому числі віртуальні), майстер-класи, семінари-презентації власного досвіду роботи, конкурси фахової майстерності тощо.

При цьому експертна функція супроводу щодо аналізу та оцінювання діяльності майбутнього педагога допоможе у визначенні стану та перспектив його розвитку за обраними критеріями, в оцінюванні індивідуальної програми професійного розвитку, дозволить дослідити позитивні й негативні тенденції у практиці, порівняти отримані результати з поставленою метою.

Запровадження таким чином побудованого супроводу професійного розвитку майбутнього фахівця за індивідуальною траєкторією забезпечить формування здатності до самовизначення, самостійного прийняття рішень, самокерування та самоактуалізації; мотивацію до систематичної цілеспрямованої роботи з освоєння професії, усвідомлення себе як суб'єкта діяльності, здатного самостійно виявляти творчу активність, тобто високий рівень професійного зростання майбутніх педагогів дошкільної освіти – «агентів змін» на сучасному етапі освітньої реформи.

На основі зазначеного та розробленого Х. Шапаренко [20, с. 19] визначаємо такі педагогічні умови проєктування й реалізації індивідуальної траєкторії професійного розвитку майбутніх педагогів дошкільної освіти.

▣ Дидактико-методичні умови:

- побудова освітнього процесу відповідно до етапів проєктування й реалізації індивідуальної траєкторії професійного розвитку з поступовим ускладненням змісту та структури від пізнавальної до самоосвітньої, саморозвивальної діяльності студентів;
- забезпечення наступності етапів освітнього та професійного розвитку майбутніх педагогів.

▣ Організаційно-педагогічні умови:

- відображення у змісті підготовки студентів сутності та цінності процесу проєктування й реалізації індивідуальної траєкторії професійного розвитку;
- забезпечення супроводу проєктування й реалізації майбутніми педагогами індивідуальної траєкторії професійного розвитку;
- упровадження стратегічних і тактичних освітніх технологій у процес проєктування й реалізації індивідуальної траєкторії професійного розвитку

майбутніх педагогів дошкільної освіти.

▣ Акмеологічні умови:

- спрямованість освітнього процесу закладу вищої освіти на формування акмеологічного потенціалу майбутнього педагога;
- забезпечення індивідуальної траєкторії оволодіння студентами способами професійного розвитку.

▣ Культурно-виховні умови:

- забезпечення міжособистісної взаємодії в цілісному процесі професійного розвитку;
- створення культурно-освітнього простору в закладі вищої освіти.

Висновки. Отже, теоретичний аналіз наукової літератури та практики підтвердив актуальність проектування й супроводу індивідуальної траєкторії професійного розвитку майбутніх педагогів дошкільної освіти, починаючи з навчання у закладі вищої освіти, оскільки є насамперед забезпеченням реальної потреби у формуванні фахових компетентностей, реалізації особистісного потенціалу та отриманні якісних консультативних послуг.

Проектування професійного розвитку майбутнього педагога дошкільної освіти за індивідуальною траєкторією та програмою (або проектом, маршрутом, планом, дорожньою картою) ми розглядаємо як специфічну інновацію, провідну технологію формування й самозростання особистості фахівця. Індивідуальні програми професійного розвитку допомагають спрогнозувати розвиток майбутнього педагога з урахуванням його особистісно-професійних запитів і потреб, досвіду, рівня підготовки, психофізіологічних та когнітивних особливостей; простежити траєкторію професійного зростання на кожному її етапі. При цьому професійний розвиток за індивідуальною траєкторією дозволяє студенту усвідомлювати ступінь підготовленості до професійної діяльності на кожному конкретному етапі розвитку; самостійно здійснювати вибір змісту та стратегії професійного розвитку; виявляти самостійність думки, незалежність, отже, максимально індивідуалізувати процес фахового зростання на засадах компетентісного та особистісно зорієнтованого підходів.

Провідною технологією допомоги майбутньому педагогу дошкільної освіти щодо проєктування й реалізації індивідуальної траєкторії професійного розвитку, що найбільше відповідає сучасним вимогам, вважаємо супровід. Векторність та адресну спрямованість супроводу визначають індивідуальні запити, потреби, мотивації студентів, їхні професійні можливості в параметрах цільового, технологічного та результативного компонентів. Саме супровід індивідуальної траєкторії професійного розвитку майбутнього педагога забезпечує мотивування професійного розвитку й саморозвитку, визначення його актуальних аспектів (напрямів, тем) за результатами діагностики й самодіагностики, навчання або допомоги щодо проєктування індивідуальної траєкторії та розробки програми професійного розвитку; доцільний вибір його ефективних форм і видів, супервізію та аналіз якості такого розвитку, оцінювання й самооцінювання ефективності реалізації індивідуальної траєкторії, коригування свого подальшого професійного розвитку. Реалізація змісту супроводу здійснюється за новітніми функціями: консалтинговою, супервізії, експертною, прогностичною, коучинговою, тьюторингу та іншими.

Перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми індивідуальної траєкторії професійного розвитку майбутнього педагога дошкільної освіти. Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо розробку варіативного навчального спецкурсу щодо проєктування й реалізації індивідуальної траєкторії професійного розвитку майбутніх педагогів дошкільної освіти та технології їхнього супроводу на цьому шляху в умовах закладу вищої освіти.

Література

1. Базиль Л. О. Професійний розвиток педагога в умовах Нової української школи [Електронний ресурс] : [зб. наук. пр. за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми літературної освіти (пам'яті О. Р. Мазуркевича та К. П. Волинського)»], (Умань, 11 жовт. 2018 р.) / Л. О. Базиль // Наукові записки науково-дослідної лабораторії «Проблеми

підготовки студентів-філологів до українознавчої роботи в школі». – 2018. – С. 12–18. – Режим доступу: http://lib.iitta.gov.ua/713003/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8_%D0%A3%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%8C_%D0%91%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D0%BB%D1%8C.pdf. – Назва з екрана.

2. Боровік О. М. До питання про зміст поняття «індивідуальна освітня траєкторія розвитку вчителя [Електронний ресурс] / О. М. Боровік. – Режим доступу: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_55/46.pdf. – Назва з екрана.

3. Веліховська А. Б. Психолого-педагогічні аспекти використання майндмепінгу для моделювання індивідуальної освітньої траєкторії здобувачами вищої освіти спеціальності «Метрологія» / А. Б. Веліховська // Інноваційна педагогіка. – 2019. – № 11, т. 1. – С. 61–64.

4. Гусейнова Е. І. Неформальна освіта як важливий елемент безперервної освіти [Електронний ресурс] / Е. І. Гусейнова, Ю. М. Лук'янова. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/11_NPE_2012/Pedagogica/4_106261.doc.htm. – Назва з екрана.

5. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]: Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2019. – № 243-VIII. 2300 – VIII. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. – Назва з екрана.

6. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]: Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2019. – № 2657-VIII. 2661 – VIII. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. – Назва з екрана.

7. Каньковський І. Є. Індивідуальні освітні траєкторії як необхідність сучасного процесу професійної підготовки фахівця // Професійна освіта: проблеми і перспективи. – 2013. – С. 62–65.

8. Метешкін К. О. Інструментальні засоби та механізми їх використання для побудови індивідуальних траєкторій навчання [Електронний ресурс] / К. О. Метешкін, К. Д. Гурова. – Режим доступу: http://hghltd.yandex.net/yandbtm?url=http://www.nbuv.gov.ua/e_journals/ITZN/em11/content/09mkotei.htm&text. – Назва з екрана.

9. Новий тлумачний словник української мови : у трьох томах / В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – Сімферополь : Аконтіт, 2003. – Т. 2. – 928 с.
10. Новий тлумачний словник української мови : у трьох томах / В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – Сімферополь : Аконтіт, 2003. – Т. 3. – 864 с.
11. Павлик Н. П. Теорія і практика організації неформальної освіти майбутніх соціальних педагогів : [монографія] / Н. П. Павлик. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. – 350 с.
12. Половенко О. В. Безперервна освіта педагога за індивідуальною освітньою траєкторією : навч.-метод. посібник / О. В. Половенко, Л. М. Кірішко. – Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2018. – 60 с.
13. Полякова Г. Напрями моделювання індивідуальної траєкторії безперервної освіти й самоосвіти педагогічних працівників // Теорія та методика управління освітою. – 2010. – № 3. – С. 1–11.
14. Профессия «тьютор» / [Ковалёва Т. М., Кобыща Е. И., Попова (Смолик) С. Ю., Теров А. А., Чередилина М. Ю.] ; науч. рук. Т. М. Ковалёва. – М. : СФК-офіс, 2012. – 246 с.
15. Пуховська Л. Теоретичні засади професійного розвитку педагогів : рух до концептуальної карти [Електронний ресурс] / Л. Пуховська // Порівняльна професійна педагогіка : науковий журнал. – 2011. – № 1. – Режим доступу : (<http://khnu.km.ua/root/res/2-7001-31.pdf>) <http://lib.iitta.gov.ua/2564/1> . – Назва з екрана.
16. Сидоренко В. В. Науково-методичний супровід розвитку педагогічної майстерності фахівців в умовах відкритої освіти / В. В. Сидоренко // Курикулум підвищення кваліфікації педагогічних, науково-педагогічних працівників та керівників закладів освіти галузі знань 01 Педагогічна освіта : зб. роб. навч. програм: авторський колектив / заг. ред. Т. М. Сорочан. – К.: ЦППО, 2017. – С. 64–76.
17. Сорочан Т. М. Професіоналізація андрагога: цінності, знання, навички / Т. М. Сорочан // Післядипломна педагогічна освіта. – 2018. – № 1. – С. 53–57.

18. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). – К.: ТОВ “ЦС”, 2015. – 32 с.

19. Хоржевська І. М. Професіоналізм та професійний розвиток особистості [Електронний ресурс] / І. М. Хоржевська // Наукові праці. Державне управління. – Режим доступу : irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe . – Назва з екрана.

20. Шапаренко Х. А. Особистісне самовдосконалення майбутніх педагогів дошкільної освіти : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня докт. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Шапаренко Христина Андріївна ; Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. – Київ, 2019. – 42 с.

21. Шапошникова Н. Ю. Индивидуальная образовательная траектория студента: анализ трактовок понятия [Электронный ресурс] / Н. Ю. Шапошникова // Педагогическое образование в России. – 2015. – № 5. – С. 39–44. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/individualnaya-obrazovatel'naya-traektoriya-studenta-analiz-traktovok-ponyatiya>. – Название с экрана.

22. Шарко В. Д. Методична підготовка вчителя в умовах неперервної освіти: [монографія] / В. Д. Шарко. – Херсон: ХДУ, 2006. – С. 311–314.

23. Швець Т. А. Педагогічні умови формування професійної майстерності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Швець Тетяна Анатоліївна. – Херсон, 2016. – 260 с.

24. Bagrij V. Pedagogical (professional) practical training in designing individual educational path // Social Work and Education / V. Bagrij. – 2017. – Vol.3, No. 2. – P. 93–102.

25. Scheerens J. Teachers' professional development. Europe in international comparison. An analysis of teachers' professional development based on the OECD's // Teaching and Learning International Survey (TALIS) / J. Scheerens. – Luxembourg : Office for Official Publications of the European Union, 2010. – 204 p.